

ХАОС(ЪТ) (Време е за... педагогика)

Проф. д.н. Йордан Колев

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. Авторът размишлява за смисъла на човешкия живот и за възможности на образованието относно професионализирането на чувството за социално живеене. Допуска се, че Душата може да е „инструмент“ на самия Живот, който би имал смисъл само в експериментирането със самия себе си в/с/чрез различни движения и форми на материята. Съответно разумното човешко същество търси „чувството“ на своята душа и опознавайки себе си в условията на земния свят, се самоосъвременява, за да ѝ предложи съвършената за нея форма на материята. Вероятно именно хармонията на „съжителството“ им в хаоса на техния вътрешен свят е същинската цел на педагогиката.

Ключови думи: живот; душа; човек; себепознание; чувство

Ние сме невъзможност в една невъзможна вселена.

Рей Бредбъри

Ние сме начинът на Космоса да опознае себе си.

Карл Сейгън

*Човек трябва да носи хаос в душата си,
за да може да роди танцуваща звезда.*

Фридрих Ницше

*Едно от основните правила на Вселената е,
че нищо не е перфектно. Перфектното просто не съществува.
Без неперфектното нито вие, нито аз цялме да съществуваме.*

Стивън Хокинг

Появата на демокрация у нас не предизвика национален катарзис и активни действия „на ползу роду“, а изсипа безкраен порой от думи, думи, думи. Възлясахме от думи – възкликна тогава Йордан Радичков. И вече 30-ина години всички „заедно“ се почесваме наред потопа от думи, всякакви думи... Там

някъде се дави и българското училище: няма реално действие за образование на националното дете по начина му на живот в милото ни Отечество; няма работа за култивиране на духовното чувство за „социално равенство“. В тази насока е целта на настоящия коментар за различни гледни точки върху хармонията (същността) в хаоса на Вселената и смисъла на педагогиката в него – хипотетично, риторично, без претенции.

1. За човешко образование на душата

Хипотетично, Животът е един и е вечен – това е Бог (по Библия) или Космически Разум (по Им. Кант). Съответно Той сътворява за „своя употреба“ необятния свят на вселенската материя с безбройните ѝ форми и съдържания. Закономерно от върховната си позиция Животът има смисъл в експериментирането със самия себе си в/с/чрез различни движения и форми на материята (вкл. и с човека, като „брънка“ от всеобщата връзка „дух – материя“), за да запазва Знанието и да го предава „по-нататък“.

Може би Душата е самият живот (нали е частица от Бог)? Или Тя е „инструмент“ на Живота за действието му с/в материалния свят? Вероятно Душата е същностната енергийна частица от Живота, едно еднакво, едно и също пулсиращо клъбце енергия, която привежда материята в движение без посока; която е първичната сила на земния живот с неговото ДНК; която всъщност е Съдбата, определяща жизнения път на материалното „нещо“, било то животно, птица, човек или извънземно – Душата просто „преминава в различни форми“ (7-те закона на Вселената)?

Възможно е човекът, като творение на Бог, да има безсмъртна душа, която обаче е въплътена в тленно тяло и затова той се движи в ограниченото пространство на материалния свят, където според Ал-Газали „принудата взима превес над възможностите за избор“. И в този контекст ислямският мислител приема вероятността, че „човешкият индивид е пригоден не толкова за земния свят, в който страда, колкото за отвъдния, към който трябва да се стреми и на който трябва да бъдат посветени усилията му¹⁾. Г. Хегел конкретизира тълкуването на човека като „оръдие на духа“ и отбелязва, „че преходът от природата към духа не е преход към нещо условно друго, а само възвръщане на духа към самия себе си, който в природата обладава битието *извън себе си*“. Според него въпреки че човешката мисъл не може да овладее битието, все пак човекът успява да се увери в съществуването на формите на „всеобхватното“, под които то се представя пред него. За да се постигне културата на духа, е необходимо да се „задейства своеобразието на волята, да се породят чувства за нищожността на егоизма и навика на подчинение¹⁾“.

Смисълът за живота на човека като „материално нещо“ следва да е в експерименталните търсения на неговата Душа да му „набива“ разум, за да може чрез него да открива хармонията (красотата, единението, удовлетворението)

вътре в себе си. Обаче е допустимо и очакването Душата да търси коренчето на божествената/космическата хармония *и* във взаимодействието с друг материален елемент (например човек) и именно това да е смисъл на земния живот – да опознаеш не само себе си, а и другия, с неговата същност, идеи и постижения? Съответно и другият да има воля и желание да направи същото. Според Аристотел (Aristotel 1993) „човек живее по разума, защото той единствен от всички животни притежава разум; следователно в него трябва да има хармония между споменатите три фактора (природа, навик и разум), тъй като, следвайки разума, хората в много случаи действат против навиците и природата си, когато са убедени, че така постъпват по-добре“.

Бог има Своя Божествена Идея, когато създава човека с две неразделни противоположности: Адам & Ева? Може би именно затова Бутрос Ел-Бустани определя, че „човекът е социално същество, което не може да живее изолирано, защото, за да оцелее, има нужда от ближния си“⁽¹⁾. Обаче в „живия си живот“ на земния свят човекът като че ли „се стреми да проникне в същността на другия човек дори повече, отколкото в собствената си същност; да проникне и опознае неговите интереси и стремежи, неговите мисли и мотиви, поведение и дейността му“ (Marev & Ivanov 1995, 3). Каква е Божията уловка тук? Може ли да е в противостоянето на елементите, чрез което „трябва“ да се поддържа хармонията на хаоса във Вселената?

Може би Животът е само чувство (или просто едно усещане) за Другия? Допустимо ли е предположението, че Душата *няма* свои усещания и чувства извън материята? Може би затова Тя търси материята (в случая – човешкото телце), чрез която да открие формата за изразяване на себе си чрез съответните усещания, чувства, знания (например ореола над главите на светците!)? По този начин тяхната връзка става дуална: Душата вече може да се изразява тук, на белия свят, с неговите материални средства? В „Яйцето“ Бог казва на човека: „Твоята душа е много по-великолепна, красива и огромна, отколкото можеш да си представиш. Човешкият разум може да побере само частица от това, което всъщност си“ (Анди Уиър, Яйцето). Нали още Орфей изповядва: „Познай себе си, за да познаеш Вселената и Боговете“, а по-късно Менциус препоръчва всеки човек по-често „да се рови в себе си, да се самовглъбява“. Именно дуалността на човешкото осъществяване е основание за Р. Щайнер (Shteiner 1995) да направи предположение, че единствено самопознанието дава възможност да се проникне постепенно в *основанието* за съществуването на света.

Разминаванията между намеренията на Душата и своеволията на материята (Разума?), живеейки заедно, са трагично/комично разочароващи. Може би Рей Бредбъри има повод да се шегува, че „животът е прекалено сериозен, за да бъде взиман на сериозно“. И Стивън Хокинг (с много лични основания) иронично отбелязва, че животът щеше да е трагичен, ако не беше смешен. В общия „закачлив“ тон Алберт Айнщайн окуражително

конкретизира, че всъщност животът е като карането на колело: трябва да се движим напред, за да не загубим равновесие. С други думи – *необходимостта* (магическото „трябва“) е водещата потребност при „живеенето“ на душата в материалния свят.

Всъщност сред всички живи същества из природния свят по нашата Земя само човекът владее социофизиологичен начин да осъзнава себе си (Mead 1997, 215 – 217) и само той има възможност да се самоосъвременява (Rogers 1994). В този смисъл, М. Монтен (Montaigne 1974) обобщава: „Сам по себе си животът не е нито добро, нито зло; той е вместилище и на едното, и на другото в зависимост от това, в какво сте го превърнали“.

Дм. Узнадзе открива смисъла на съществуването на човека в неговата обективна дейност, в обществения му живот. Стремещт към лично щастие и просперитет не може да бъде истинският смисъл на живота, защото „той всъщност се крие в културата“. Единствено „каузата в интерес на културата“ придава смисъл на нашия живот¹⁾. По същия начин и Сър Томас Мор (More 1984) разбира истинското щастие на човека в освобождаването и обогатяването на душата с култура, без каквато и да е физическа принуда. Обаче само в съветите на Жан-Жак Русо (Rousseau 1976, 218; 181 – 183) е върховната и красива мечта за смисъла на човешкия живот: „О, човече? Ограничи съществуването си вътре в себе си и ти няма вече да си нещастен... Щастлив е онзи, който сам стига на себе си... Целта е вътрешната хармония, хармонията на човека със самия себе си“.

Жорж Бизе (композитор) споделя своето разбиране, че без добра форма нашето чувство не ще достигне до слушателя, „но преди всичко е *чувството*“. Роджър Федерер (тенисист) изразява същата идея – според него „някак си едно чувство в ръката“ го ръководи как да удари топката, как да се движи на корта, т.е. той вече е овладял до съвършенство „добрата форма“ на материята (приемника) и „вътрешното чувство“ вече изпреварващо насочва професионалното му действие. Впечатлява, че всички успели с таланта си хора винаги наблягат като на базисно за своите постижения съотношението между „1 % талант и 99 % труд“, т.е. ако именно талантът е „чувството на душата“, тогава закономерно „добрата форма“ на материята ще се изгражда и усъвършенства в резултат от упорит и целенасочен труд на човешкото същество: но винаги преди всичко ще е *чувството*!?

Разбира се, децата са същността на Живота от земния свят, особено за човечите с хармонията на тяхното „социално равенство“. Затова трябва, както пише Н. Кръстева (Kolev & Krasteva 2008, 69 – 70), „от една страна, детето (неговата закрила и общественият му просперитет) да е водещото задължение в политиката на всяка държава и главна грижа на всяко семейство, а от друга – образованието да е „скритото съкровище“ на Цивилизацията, чрез което детето опознава себе си и осъзнава своите отговорности и права, като непрекъснато се самоосъвременява в процеса на взаимодействията в социалния живот“.

Следователно може би педагогиката трябва да е наука за усещанията на душата, за хармонията в действието от нейното чувство и съответната му материална форма, т.е. педагогиката да е наука за човешкото образование на душата у детето?

2. За образование на чувство за човешкото действие

Всъщност Животът като че ли е „нещо като едното нищо“? Винаги е едно и също състояние на материята „у“ белия свят, с вечното движение на разума в нея, търсещ хармонията в хаоса на техния вътрешен свят. А ако покоят е смисъл и на човешкия живот? Покой в хаоса на телцето (Еразъм) с хармонията на елементите в него, „бъкащи“ от усещания (и чувства?)... Рей Бредбъри изповядва това прекрасно усещане: „Изпитах най-простичкото и най-голямо щастие на света – бях жив!“. Може би същинският проблем на човешкия живот е какво се разбира за „щастие“ и къде е другият в него, т.е. може би щастие няма, защото има само противоположности и противостоене в хармонията на хаоса? Очевидно егото не е щастие... Вероятно щастieto е щастие, ако е нещо добро, ако твори/дарява добро – най-вече за другия, а така – и за себе си. Според Мискауейх обаче само този, който „се приближава до Бога и когото Господ призовава, достига стадия на върховното щастие, откъдето няма друго щастие“⁽¹⁾.

Живеенето – какво е това? Действие? Или само противодействие? Винаги има още нещо? Или – въпреки Него. „Всеки човек в себе си е сам“ (Рей Бредбъри), а отговорността му естествено е пред всички и заради всички. Действително човекът прави чудеса заради другия, но това всъщност е без значение, защото същият този Човек всеки ден убива стотици и хиляди човечи!!! Кое от двете действия прави човека „човек“ – не може и двете заедно да са негова Божия същност? Или може? Противостоенето в хармонията на хаоса? Защото в Библията²⁾ е отбелязано шокиращото твърдение, че „помислите на човешкото сърце са зло още от младините му“? Възможно ли е именно Злото да е първичното в „помислите на човешкото сърце“? Съответно допустимо ли е тълкуването за Светлината на Словото в Библията като за най-тежкото Божие наказание, т.е. проклятието на Бог да е в Съвестта и Морала?

Според Им. Кант (Kant 1994, 96) и при тази дилема е в действие природосъобразността на противостоенето, като той уточнява: „Винаги може да се твърди, че масата на доброто и злото в нашата природа остава непроменена, а в един и същ индивид тя нито може да бъде увеличена, нито намалена. Как обаче да се увеличи количеството на доброто, след като то съществува посредством свободата на субекта? Защо последният се нуждае от по-голям фонд добро в сравнение с този, който първоначално има?“. Разбира се, възможното решение е *образование на човека* – дори самият Кант очаква, че ако „още от най-ранна възраст у детето системно се потискат нагоните на злото“ и то се насърчава за добродетелно действие, „количеството на доброто“ у него значително ще се увеличи.

В този общ контекст може ли да се приеме, че именно съвестта е „жизнено социално чувство за непреходните ценности в живота? Защото тя предполага и изисква да се мисли и действа нравствено, а не само морално...“ (Marev & Ivanov 1995, 3 – 4)? Им. Кант (Kant 1994, 204) пише: „Законът, който е в нас, се нарича съвест... И сега, и преди това, което човекът е или може да бъде предопределен да стане – добър или лош от морална гледна точка, го дължи единствено на себе си“. Ал. Нийл подчертава: „Мисля, че основата на истинската справедливост е самоанализът... според моята утопия изпитанието на съвестта е единственото, което има значение“¹⁾. Следователно на този идеен фон човекът (според Хосе Оргета-и-Гасет) може и да се доказва като „човек“ (въпреки „злите помисли на сърцето“), но само когато „произвежда“ факти съобразно идеални форми; когато твори математика, изкуство, нравственост, право; човекът е човек, когато създава култура¹⁾.

Преди много време италиански художник обяснява на своите „фенове“, че „всичко става вечно, когато се облече в красота“. Немският философ Й. Хербарт също е категоричен, че единствено красивото е добро. Нашият национален поет и художник Константин Величков има сходно разбиране: „Полезното не е цел, а хубавото. Първото трябва да ни служи за средство за достигане на второто. Хубавото трябва да бъде идеалът ни“³⁾. И българският ZEITGEIST („Дух на времето“) проф. д-р Иван Д. Шишманов е твърде оптимистично доверчив с тезата си, че човекът е „една концентрирана енергия, търсеща творческа изява: да твори полезното, да твори красота“ (Radeva 1973/1974, 178). В такъв смисъл (на полезна красота) допустима ли е възможността (например) музиката на човешките гении да е *съвършеното* изкуство, защото с красотата си тя пряко свързва душата на добрия човек с Бог и със Светлината на духовността и знанието (Мария Калас...)?

Следователно, ако обобщено се приеме, че истинското изкуство е велик учител по морал; че създава красота (т.е. доброта), тогава то наистина може да спасява човека и цивилизацията, рамкирайки нравствеността. Стивън Хокинг коментира, че според някои хора „неща“ като любов, радост и красота принадлежат на друга категория, различна от науката, и не могат да бъдат обяснени с научни термини. Обаче според него „те сега могат да бъдат описани с теорията на еволюцията“.

Може ли СМИСЪЛЪТ на всяко Нещо, вкл. и на Живота, и на Човека в частност, да е в БЕЗКРАЙНОСТТА? Съответно тогава общата цел ще е в покоя на съвършенството, в хармонията на тази безкрайност и на всяко динамично „нещичко“ вътре в нея. Именно затова Вселената е вечна и ще си остане такава – защото е безкрайна и красива сама по себе си, затворена в покоя на хаоса вътре в себе си. А онези неща вътре в нея сами по себе си са без значение и без смисъл, вкл. и човеченцата? Следователно – същественото е моментното дейст-

вие на „нещицата“, които обменят енергията си СЕГА, за да работят „заедно“ за Безкрайността, за нейната хармония и красота, т.е. за Съвършенството.

Може би затова Жан-Жак Русо (Rousseau 1976, 183; 317) избира необичайна цел за свободното образование на Емил: „Да живее е професията, на която искам да го науча“, с други думи – да култивира у него чувството как да живее сега с/за другия съобразно законите на природосъобразността (хармония) и принципите на нравствеността (красота). В този смисъл, съществено е твърдението на Йохан Гьоте, че само личността е върховното богатство на човешкото същество, а волята и способността да се поема отговорност – стълбовете на истинска човешка общност.

Следователно там някъде може да е и педагогиката – наука за образование на човешкото действие „трябва“ и „сега“ в битката между доброто и злото; за култивиране у душата на чувството ѝ за начина на живот с другия – тук, на белия свят?

3. За смисъла на педагогиката в хаоса на хармонията

3.1. *АКО* се приеме, че човекът има космическа енергия сам да се развива и да се самосъздава като личност; че човекът принадлежи на самия себе си и следва да се възползва с помощта на своята воля и по свое желание; че саморазвитието на човека е безсъзнателна цел на еволюцията и стремеж да се запази вроденото естествено състояние (хармонията) в опит да се приспособява към средата, *ТОГАВА* глобалната функция на образованието трябва да е да сътрудничи на човешкия разсъдък и да му отваря достъп до Цивилизацията, за да може той да се ползва персонално и морално от създадените, съхранени и препредадени духовни и материални ценности на човечеството.

3.2. *АКО* се приеме, че образованието открива скрития смисъл на живота, въвежда индивида в същността на духа, за да долови достойнството, истината и красотата; че образованието е породено от човешкото несъвършенство, принудително е като социална форма и по силата на природните закони еволюира, за да се приспособява към промените на обществото, *ТОГАВА* педагогиката – наука за образование – следва да има мисията да придружава детето *сега* в неговия свободен път към бъдещето и да подготвя щастливи хора за утрешния ден в техния практически живот.

3.3. *АКО* се приеме, че педагогиката е практическа философия на училищния живот и нейна основна научна задача е да експериментира как растящият човек подобре да се учи да живее професионално-чувствено с/за/при другия/другите живи същества на Земята и в безкрайния Космос чрез организацията на „работилница за човеци, за човещина“, *ТОГАВА* е възможно смисълът на човешкия живот да бъде търсен в чувството за живот; в чувството на удовлетворение от самоосъществяването в избрания начин на противодействие с другия; в съдействието на Душата за опознаването ѝ на самата себе си в конкретната човешка форма на материята.

Заклучение

Жан-Жак Русо избира за Емил професията на дърводелец и вероятно скритото му послание към педагога (*Придружител на детето в неговия свободен път да бъде човек с „чувство“*) е, че в природата има достатъчно прекрасен човешки материал, от който майсторът учител може да направи добри „чекмедже-та за шкафа на човечеството“ (по Дени Дидро) – вероятно това е и единствената пътечка на свободата към всеобщата социална хармония: всяко чекмедженце да си е на мястото и пълноценно да работи за общото благо, като допълва другите.

БЕЛЕЖКИ

1. Мислители на образованието. Сб., 4 тома. Ред. Заглул Морси. – Перспективи. т. XXIII. № 1 – 2, 1993 (85 – 86); т. XXIII. № 3 – 4, 1993 (87 – 88); т. XXIV. № 1 – 2, 1994 (89 – 90); т. XXIV. № 3 – 4, 1994 (91 – 92). Издателство ЮНЕСКО. За България – София: Издателство на Министерството на науката и образованието.
2. Библия, Битие. (2010). София: Издание на Светия синод на българската църква.
3. Ц. Гинчев, Мих. Георгиев, К. Величков, Т. Влайков, Ц. Церковски в спомениите на съвременниците си. (1994). Сб., Ред. Д. Минев. София.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел, 1993. *Никомахова етика*. София: Издателство Гал-Ико.
- Кант, И., 1994. *Спорът на факултетите. Педагогика*. София: Христо Ботев.
- Колев, Й. & Кръстева, Н., 2008. *История на социалната педагогика. Учебна книга*. Благоевград: Неофит Рилски.
- Марев, И. & И. Иванов, 1995. Хуманизацията на образованието в духовното развитие на обществото. *Педагогика*, 8.
- Мийд, Д., 1997. *Разум, Аз & Общество. От позицията на един социален бихевиорист*. Плевен: Издателство ЕА.
- Монтен, М., 1974. *Опити*. София: Наука и изкуство.
- Мор, Т., 1984. *Утопия*. София: Народна култура.
- Радева, М., 1973/1974. *Философските и политическите възгледи на Иван Д. Шишманов*. София: Св. Климент Охридски.
- Роджърс, К., 1994. Недирективна педагогика. *Педагогика*, 8-9.
- Русо, Ж.-Ж., 1976. *Избрани педагогически произведения*. София: Народна просвета.
- Щайнер, Р., 1995. *Общото човекознание като основа на педагогиката*. Стара Загора: Даскалов.

REFERENCES

- Aristotel, 1993. *Nikomahova etika*. Sofia: Izdatelstvo Gal-Iko.
- Kant, I., 1994. *Sporat na fakultetite. Pedagogika*. Sofia: Hristo Botev.
- Kolev, Y. & Krasteva, N., 2008. *Istoria na sotsialnata pedagogika. Uchebna kniga*. Blagoevgrad: Neofit Rilski.
- Marev, I. & Ivanov, I. 1995. Humanizatsiia na obrazovaniето v duhovnoto razvitie na obshtestvoto. *Pedagogika-Pedagogy*, 8.
- Mead, D., 1997. *Razum, Az & Obshtestvo. Ot pozitsiia na edin sotsialen biheviolist*. Pleven: Izdatelstvo EA.
- Montaigne, M., 1974. *Opiti*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- More, T., 1984. *Utopia*. Sofia: Narodna kultura.
- Radeva, M., 1973/1974. *Filosofskite i politicheskite vazgledi na Ivan D. Shishmanov*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Rogers, K., 1994. Nedirektivna pedagogika. *Pedagogika-Pedagogy*, 8-9.
- Rousseau, J.-J., 1976. *Izbrani pedagogicheski proizvedenia*. Sofia: Narodna prosveta.
- Shtainer, R., 1995. *Obshtoto chovekoznanie kato osnova na pedagogikata*. Stara Zagora: Daskalov.

(THE) CHAOS (It's time for... pedagogy)

Abstract. The author reflects on the meaning of human life and the possibilities of education regarding the professionalization of a sense of social living. It is assumed that the Soul can be an “instrument” of Life itself, which would make sense only when experimenting with oneself in /with/ through different movements and forms of matter. Accordingly, the rational human being seeks the “feeling” of his soul and, knowing himself in the conditions of the earthly world, self-modernizes in order to offer it the perfect form of matter for him. Probably it is the harmony of their “coexistence” in the chaos of their inner world that is the real goal of pedagogy.

Keywords: life; soul; person; self-knowledge; feeling

✉ **Prof. Jordan Kolev, DSc.**
South-West University “Neofit Rilski”
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: jordan_kolev@gbg.bg